

TIL VA ADABIYOTNING O‘ZARO TA’SIRI

*Abirova Sevinch**Namozova Mo‘tabar**Xudoyberdiyeva Nilufar**Termiz davlat pedagogika instituti**Tillar fakulteti O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi**23-3 guruh talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada tilning funksiyalari, adabiyotda tilning o‘rni, til mavqei, jamiyat va til aloqalari, adabiyot va til shaxs uchun nechog‘lik muhim ekanligi, so‘z va uning sehri, milliy til va adabiyotning bog‘liqlik nuqtalari aks ettirilgan.

Kalit so‘zlar: Til, jamiyat, adresant, adresat, muloqot, millat, jamiyat, til aspektlari, adabiy jarayon.

Abstract: This article reflects the functions of language, the role of language in literature, the status of language, the relationship between society and language, how important literature and language are for the individual, the word and its magic, and the connection points between the national language and literature.

Keywords: Language, society, addressee, addressee, communication, nation, society, language aspects, literary process

Barchamizga ma’lumki, inson til orqali jamiyatda o‘z o‘rnini topadi. Lisonidagi turfa g‘oyalar, fikrlar tafakkur elagidan o‘tadi. Nutq boyligida esa adabiyotning o‘rni beqiyos. Tabiiyki, inson ma’naviy kamolotida doimo rivojlanish belgisi bor. Alisher Navoiy, Mahmud Koshg‘ariy, Yugnakiy kabi buyuk siymolar o‘zlarining asarlarida til mavqeini ko‘rsatib berdi. Xususan, Turkiy qavmlar tilidan aytilgan so‘zlar, maqollar, qadimiy an‘analar bir yerga jamlandi va „Devoni lug‘ati at-turk“ asari nomi bilan yuritildi. Til-millat ko‘zgusidir. Adabiyot esa millat ruhini ifoda etadi. Til va adabiyot millatni dunyoga tanitadi. Adabiyot xalqning ezgu niyatlari, orzu-armonlarini aks ettiruvchi san‘at. Boshqacha aytganda, millatlarni bir-biri bilan tanishtiradigan, ularni yaqinlashtiradigan qudratli kuchdir. Bugun tez o‘zgarayotgan dunyoda, globallashuv jarayonlari chuqurlashib borayotgan, turli buzg‘unchi g‘oyalar milliy qadriyatlarimizga, ma’naviyatimizga tahdid solayotgan bir sharoitda ona tilimiz va adabiyotimizni yanada rivojlantirish, unga yoshlarning mehrini oshirish juda muhim ahamiyatga ega vazifadir. Asrlar osha xalqimiz milliy o‘zlik ruhini madh etuvchi xalq og‘zaki ijodi bilan hamnafa, dostonlarda eks etgan qadriyatlar, xalq hayoti, aholi turmush tarzi, kamolotga ta’sir etuvchi kuy qo‘shiqlar kishini yuksaklikka chorlaydi. Til insonning murakkab his-tuyg‘ularini ifodalash uchun asosiy vositadir.

Quvonch, g'am, qo'rquv yoki hayajon kabi his-tuyg'ular intonatsiya, so'z tanlash va gap tuzilishi orqali aks ettiriladi. Adabiyot esa har bir kitobxon uchun so'z quroli orqali qalblarga o'zgacha ruh ato etadi. Adabiyot va til inson uchun xazinadir, negaki marjon insonga ziynat bergani kabi til va adabiyot ham ong va tafakkur uchun sayqal berilgan oltin xazinadir. Bundan tashqari, til doimiy ravishda o'zgarib, yangi so'zlar, iboralar va uslublar bilan boyiydi. Adabiyot esa shu o'zgarishlarni qabul qilib, jamiyatning til madaniyatini shakllantiradi. Masalan, zamonaviy adabiyotda ko'p ishlatiladigan so'zlar, yangicha ifodalar yosh avlodning tiliga kirib boradi. Bundan tashqari, til va adabiyot jamiyatning mavqeidan darak beradi. Adabiyot millat qalbining ko'zgusi, ezgu niyatlari, orzu-armonlarini aks ettiruvchi san'at. Boshqacha aytganda, millatlarni bir-biri bilan tanishtiradigan, ularni yaqinlashtiradigan qudratli kuchdir. Bugun tez o'zgarayotgan dunyoda, globallashuv jarayonlari chuqurlashib borayotgan, turli buzg'unchi g'oyalar milliy qadriyatlarimizga, ma'naviyatimizga tahdid solayotgan bir sharoitda ona tilimiz va adabiyotimizni yanada rivojlantirish, unga yoshlarning mehrini oshirish juda muhim ahamiyatga ega vazifadir. Butun dunyo yaralibdiki, 250 dan ortiq tilda insonlar so'zlashmoqda. Albatta, til boyishida dialekt, sotsiolekt, Argo, jargonlar ham ahamiyat kasb etadi. Adabiy til umumxalq tilidan boyiydi. Tilning funksiyalari adresant(so'zlovchi), adresat(tinglovchi), munosabatlarida ham aks etadi. Til shaxs jamiyatida muhim vosita sanaladi. Til va adabiyot bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, biri ikkinchisiz yashay olmaydi. Til bo'lmasa, adabiyot bo'lmaydi, adabiyot bo'lmasa, til boyimaydi, sayqal topmaydi. Shu bois, bu ikki tushuncha o'zaro ta'sirda rivojlanadi. Til va adabiyot uchun so'z vosita vazifasini bajaradi. Har qanday badiiy asar – roman, hikoya, doston yoki drama – tilda yaratiladi. Adib til orqali o'z fikrini, his-tuyg'usini ifodalaydi, obrazlarni yaratadi, voqealarni tasvirlaydi. Shu ma'noda til adabiyotning poydevori hisoblanadi. Boshqa tomondan, adabiyot tilni rivojlantiradi boyitadi, uni yangi ifodaviy vositalar bilan to'ldiradi. Masalan, Alisher Navoiy o'zining badiiy asarlari orqali o'zbek adabiy tilining yuksalishiga katta hissa qo'shgan. U tilni shunchalik nafis, badiiy, ravon ishlatdiki, keyingi avlodlar undan ilhom oldi, tilga mehr qo'ydi. Adabiyot tilda yangi so'zlar, iboralar, tashbehlar, maqollar va iboraviy birliklarning shakllanishiga sabab bo'ladi. Shu bilan birga, u tilda mavjud bo'lgan ifodaviy vositalarni saqlab qoladi va keyingi avlodga yetkazadi. Zamonaviy adabiyotda ham bu jarayon davom etmoqda. Yangi yozuvchi va shoirlar jamiyatda yuz berayotgan o'zgarishlarni tasvirlab, tilga zamonaviy ruh bag'ishlamoqda. Internet, texnologiya va globalizatsiya ta'siri ostida tilga kirib kelayotgan yangi atamalar ham adabiyot orqali ommalashmoqda. Yozuvchi, shoirlar ijod mahsuli yo'lida ko'p qalam tebratsalar til va adabiyot shu qadar boyiydi. Bundan tashqari, xalq ham jamiyat an'analarini ifodalaydigan shevalar, xalq baxshilari yaratgan qo'shiqlar, termalar, milliy qadriyatlar til va adabiyot boyishi uchun manba hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, Til va adabiyot – bir daraxtning ikki shoxidir. Ularning

o‘zaro ta’siri milliy ong, madaniyat va ma’naviyatni shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Til adabiyotsiz o‘z jozibasini yo‘qotadi, adabiyot tilsiz mavjud bo‘la olmaydi. Shuning uchun tilni o‘rganish, uni qadrlash bilan birga, adabiyotga mehr qo‘yish har bir insonning burchidir. Zero, tilni asrash – millatni asrash demakdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Bakhshi A. (2015). "Adabiyot nazariyasi". Tashkent: Fan
- 2.Rahmonov R. (2018). "Til va adabiyot: O'zaro aloqalari". Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi.
- 3.Xodjayev A. (2020). "Adabiy til va ijodkorlik". Tashkent: Sharq.
- 4.Siddiqov M. (2021). "Metafora va tasviriylk adabiyotda". Tashkent: Adabiyot va san'atnashriyoti.
- 5.Jumayev A. (2019). "Ijtimoiy masalalar adabiyotda: Tahlil va sharhlar". Tashkent: O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi.
- 6.Iskandarov S. (2022). "Yozuvchilar va ularning uslublari". Tashkent: Yozuvchi.
- 7.Nazarov A. (2017). "Adabiyotshunoslik asoslari". Tashkent: O'zbekiston davlat universiteti.